

Kínai hercegnők a nomád ordukbán

A letelepült civilizációk és a nomádok között évszázadokig fontos politikai tényezőnek minősültek a dinasztikus kapcsolatok. Ezek a házasságok általában szövetségek megkötését kísérték, ill. a békét biztosították. Azonban voltak más aspektusai ezeknek a dinasztikus házasságoknak. A kínai civilizáció közelében élő nomádok számára a kínai hercegnő-feleség státuszszimbólumnak számított. Természetesen az sem volt lényegtelen szempont a nomádok szemszögéből, hogy a kínai arák tekintélyes hozománnyal érkeztek a barbár uralkodók ordujaiba. Így legújabban Jagchid és Symons hangsúlyozták, hogy míg a nomádok célja ezekkel a házasságokkal a kínai kényelmi javak megszerzése volt, addig Kína elsősorban politikai célokra használta az ilyen kapcsolatokat. Tehát a kínai udvar a nomádokhoz küldött hercegnőket, az ún. „engedelmes lányokat” a selyemhez és az egyéb luxuscikkekhez hasonlóan az ajándékozás egyik formájának tekintette, annak érdekében, hogy a határaikat megvédjék a nomádok támadásaitól.¹

Munkámban ezeknek – a dinasztikus házasságok révén idegen udvarokban került – kínai származású hercegnőknek a szerepét vizsgálom a Kr. e. III. századtól a Kr. u. VIII. század elejéig. Mivel viszonylag sok adat található a dinasztikus kapcsolatokban résztvevő Kínából származó feleségekre, én csak néhányat emelek ki. A források alapján öt szempont szerint mutatom be, hogy miben is állt ezeknek a hercegnőknek a szerepe. Vagyis a diplomáciai, a hírszerző és tűsz szerepköreiket, valamint a politikai életben játszott tevékenységüket és a sinizációt² elősegítő funkciójukat szemléltetem példákkal.

A felsorolt a szerepek közül az első és legnyilvánvalóbb, hogy ezek a hercegnők sokkal inkább országuk érdekeinek képviselői voltak, mint feleségek. Ezt bizonyítják már maguk a házasságkötések is. Ezért csak egy történetet ismertetek ennek alátámasztására.

Az egyik legjelentősebb Han-császár, Wu-ti (Kr.e. 140–87) – aki a korábbi, ún. *ho-c'in* politikát elvetve komoly erőfeszítéseket tett a hiung-nuk hatalmának

¹ SECHIN JAGCHID–VAN JAY SYMONS: Peace, war, and trade along the Great Wall. Nomadic-Chinese Interaction through Two Millenia. Bloomington–Indianapolis 1989. (továbbiakban: JAGCHID–SYMONS 1989.) 22–23., 141.

² A kínaiak és a szomszédos barbárok között az előbbieket szemszögéből hosszú ideig csak kulturális a különbség. Ez pedig azzal a folyamattal küszöbölhető ki, amelynek első lépéseként a nomádokat megismertetik a kínai civilizáció vívmányaival, azokat kívánatosnak teszik számukra, majd elérik, hogy azok letelepedjenek. Ugyanis a kínaiság legfontosabb feltételei nem etnikai jellegűek voltak, hanem sokkal inkább olyan társadalmi jellegzetességek, amelyek elérhetőek voltak a barbárok számára is (DAVID B. HONEY: Stripping of Felt and Fur: an Essay on Nomadic Sinification. Papers on Inner Asia. No. 21. Bloomington 1992. 7–9.), mint például azok a császártól kapott címek-rangok, melyekkel beillesztették a barbár vezetőket a kínai hierarchiába.

visszaszorítása érdekében³ – stratégiájának egyik pontja az volt, hogy a hiung-nukkal ellenséges nomád népet, a wu-szunokat igyekezett szövetségesként megnyerni. Ez a taktika a klasszikus középkori kínai stratégiai munkában is megjelenik, azaz: „*A férget használva ellenőrizni a kutyát Kína stratégiai ereje.*”⁴ Ennek jegyében az ekkoriban a Balhas-tó délkeleti részén élő és lótenyésztéssel foglalkozó feltehetően iráni nyelvű wu-szunok – akiket a kínai kultúra pompája elbűvölt – hajlandóak voltak elfogadni Kína ajánlatát Kr. e. 115-ben.⁵ A szövetségekötés egyik pontja az volt, hogy a kínai udvar Han hercegnőt küld K'un-monak, a wu-szun uralkodónak feleségül.⁶ A Kr. e. 110-ben szülőföldjétől messzire került ifjú Hi-kün egy külön irodalmi műfajt teremtő patetikus költeményben panaszkolta el sorsát.⁷ Mivel a wu-szun uralkodó meglehetősen idős volt, nemcsak a nyelvi akadályok miatt nem volt kellemes társaság egy ifjú hölgy számára. Az uralkodó maga is felismerte a különbségből származó hátrányokat, és felajánlotta, hogy a lány menjen feleségül unokájához, Hü-mihez. A hercegnőnek azonban nem tetszett ez a házasság, és értesítette a kínai udvart az ajánlatról, ugyanakkor közölte, hogy nem kíván hozzá menni az

³ A *ho-c'in*, azaz a „béke és barátság” politikája egyike annak az öt követendő módszernek, amelyeket a Kínai Birodalom a külkapcsolataiban alkalmazott. A támadás, a határvédelem, a szövetségekötés, valamint a letelepítés és beolvasztás mellett ez a megalkuvás politikája. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy Kína egy idegen országot egyenlőnek vagy erősebbnek kellett elismerni. A béke érdekében történő adófizetés megalázó, lealacsonyító volt politikailag, költséges gazdaságilag, és hatástalan, ha összevetjük egy katonai akcióval. Vö. PAN YIHONG: *Son of Heaven and Heavenly Qaghan: Sui–Tang China and its Neighbours*. Western Washington 1997. (továbbiakban: PAN 1997.) 58–65. PAN csoportosítása alapján a „megalkuvás” politikájának bizonyítékai a *ho-c'in* szerződések. A Kr.e. 200 és 133 közötti időszakból tíz ilyet ismerünk. Ezeket hiung-nu *san-jiik* és a Han-házbeli (Kr. e. 202–Kr. u. 220) császárok kötötték, és a két fél viszonyát szabályozták. A megállapodásnak négy fontos pontja volt: az első szerint a kínaiak évi fix adót fizetnek a hiung-nuknak selyemben, borban, gabonában. A másodikban az állt, hogy a hiung-nu uralkodó kínai hercegnőt kap feleségül. A harmadik pont leszögezi, hogy a két uralkodó egyenrangú, és végül a negyedik azt határozta meg, hogy a Nagy Fal a hivatalos határvonal a két birodalom között. Vö. THOMAS J. BARFIELD: *The Perilous Frontier. Nomadic Empires and China*. Cambridge–Oxford 1996.² (továbbiakban: BARFIELD 1996.) 46. Ugyanakkor Barfield szerint Wu-ti háborús politikája jóval többé került a császári udvarnak, mint a hagyományos *ho-c'in* szerződésekben alapuló kapcsolat (BARFIELD 1996. 56–57.).

⁴ RALPH D. SAWYER (trans.): *The Seven Military Classics of Ancient China*. Boulder 1993. 335.

⁵ BARFIELD 1996. 54.; W. PERCEVAL YETTS: *The Horse: A Factor in Early Chinese History*. In: *Eurasia Septemtrionalis Antiqua*. IX Minus Vol. 1936. 231–255., 232.

⁶ JAN JACOB MARIA DE GROOT: Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr.sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. 2006. (továbbiakban: DE GROOT 2006.) 111.; vö. KRIUKOV, M. V. – KURLYEV, V. P.: *The origins of the Yurt. Evidence from Chinese Sources of the Third Century B.C. to the Thirteenth Century A.D.* In: *Foundations of Empire. Archeology and Art of the Eurasian Steppes*. Ed. G. Seaman. Ethnographics Monograph Series Vol. 3. 1992. Los Angeles 1992. 143–156., 144.

⁷ „*A népem adott férjhez engem,/ s mostan Kelet határinál/ élek kiellen idegenben,/ uram Vu-sun király./ Sátor a házam énnekem,/ és ponyva itt a fal,/ nyershús a napi ételem/ és kancatej az ital./ Mindig haza vágyom azóta./ a szívemen a bánat./ Jaj, bár lehetnék sárga gölya,/ hogy vissza-vissza szálljak.*” LIU HSZI-CSÜN: *A császárlány panasza*. In: *Kínai és japán költők*. Ford. Kosztolányi D. Budapest 2004.

ifjúhoz. De Wu-ti császártól a következő választ kapta: „*Kövesd az ország szokásait és fogj össze a wu-szunokkal a Hu⁸ [hiung-nu] elnyomására.*”

Így a hercegnő feleségül ment Hü-mihez, aki nagyapja, K'un-mo halála után a wu-szunok uralkodója lett.⁹

A kínai feleségek hírszerző szerepe nem került eddig az érdeklődés középpontjába. Igaz, nincs is túl sok adatunk arról, hogy a férjeik ordujában, ill. az annak közelében élő katunok „kémkedtek” volna. Azonban néhány kínai forrásból egyértelműen kiderül, hogy igenis fontos szerepet tölthettek be ilyen téren a császári udvar követei, a határ menti tisztségviselők, az idegen kereskedők és követek, valamint a buddhista utazók mellett.

A kínai hercegnők ilyen jellegű tevékenységéből nyilvánvaló, hogy a kínai császári udvar több alkalommal is hasznos információk birtokába jutott ezeknek a hölgyeknek köszönhetően. Vagyis a kínaiak a dinasztikus házasságoknak egyéb fontos funkciói mellett ezt a jelentőségét is felismerték.

Az előbb említett Hi-künnel kapcsolatban a K'ien Han su arról informál bennünket, hogy miután Wu-ti meghallotta a hercegnő panaszát, megsajnálta, és minden második évben követséget küldött hozzá sátrakkal, szaténnal, hímezésekkel és ruhákkal, hogy elviselhetőbb legyen az élet a hercegnő számára.¹⁰ Nyilvánvaló egyrészt, hogy már a hercegnő leveléből hasznos adatokat szerzett a kínai udvar, így például, hogy K'un-mo már idős ember, és az is kiderült a hercegnőnek köszönhetően, hogy ki lesz utóda. Ráadásul a két évente a wu-szunoknál megjelent követek újabb és újabb információk birtokába juthattak egyrészt a hercegnőtől, másrészt természetesen a követség tagjai is tájékozódhattak.

A Hi-kün halála (Kr. e. 87) után a jó kapcsolatok fenntartása érdekében egy újabb Han hercegnő, Kie-ju (kb. Kr. e. 121–49) érkezett a wu-szunokhoz. A kínai hercegnő férjének, Hü-minek a halála után még két wu-szun uralkodó felesége lett. Kie-juról és befolyásos udvarhölgyéről, Feng Liaoról,¹¹ aki egy magas rangú wu-szun vezér felesége volt, tudjuk, hogy a kínai udvarba küldött leveleikben gyakran beszámoltak a steppén uralkodó helyzetről.¹²

Időben nagyot ugorva, immár a Kr. u. VI–VII. században zajlott le a következő történet. Ez pedig az egyik legkalandosabb életű kínai hercegnő, a Han-dinasztia bukása után hosszú évszázadokig széttagolt Kínát újraegyesítő Szui-házból származó

⁸ A hu terminussal általában az északi barbárokat jelölték a kínai forrásokban (JAGCHID–SYMONS 1989. 174.).

⁹ JAGCHID–SYMONS 1989. 143–144.

¹⁰ JAGCHID–SYMONS 1989. 143–144

¹¹ Feng Liaoról l. BARBARA B. PETERSON: Seven Moral Exemplars in Chinese History. World History Connected. Vol. 1 No. 2 (2004 May). <http://worldhistoryconnected.press.uiuc.edu/1.2./index.html> (2007. 06. 19. 19.).

¹² PAN 1997. 86. Így mikor Kr. e. 71-ben a hiung-nuk elfoglalták Kucsát a hercegnő üzenetet küldött a császárnak: „*Hunia a lovasságát Kjo-szjör-be [Jushi, Küsi] [Kucsá – K. Sz.] küldte, hogy ott földet műveljen; Kjo-szjör [Jushi, Kü-si] egyesült Huniával [a hiung-nukkal – K. Sz.] és együtt támadják Wusun-t*” (DE GROOT 2005. 253., 258.).

Ji-cs'eng esete. A hercegnő magának a dinasztiaalapító Wen-ti császárnak (581–604) volt a lánya.¹³ Ji-cs'eng a türkök között élő levirátus hagyományának megfelelően négy türk kagánnak volt a felesége 599 és 630 között.¹⁴ A hercegnő második férje, Si-pi kagán (609–619) értesülve arról, hogy a császár északi körúton van, váratlan rajtaütést tervezett a Kínai Birodalom ellen. Vagyis 615 őszén 100 ezer lovassal megtámadta a határvidéket, körbezárva Jen-ment, ahol a császár épp tartózkodott. Ji-cs'eng mikor megtudta, hogy mire készül a férje, követ útján igyekezett értesíteni a császári udvart.¹⁵ Arról azonban már nem ő tehetett, hogy az üzenete késve érkezett.

A további két példám a térség ekkor jelentős hatalmának számító Tibettel kapcsolatos.¹⁶ Tibet egyik legjelentősebb uralkodója Szrong-brcan szgam-po (kb. 630–650) miután értesült arról, hogy a szomszédos türkök és tu-jü-hunok¹⁷ uralkodója is kínai hercegnőt kapott feleségül, követeket küldött a T'ang-udvarba egy dinasztikus kapcsolat létrehozását sürgető ajánlattal. A tibeti követeket kezdetben kedvezően fogadták, de a később érkező tu-jü-hunok hatására a kínai császár visszatartotta a házasságot. Ezért Szrong-brcan szgam-po előbb az álnok tu-jü-hunok csapatát győzte le (kb. 637/638), majd mivel a kínai Taj-cung császár visszautasította a házassági kapcsolatra vonatkozó ajánlatát, a kínaiak ellen fordult. A kínaiak feletti 638-as tibeti győzelem következményeként érkezett a királyságba 641-ben Wen-cs'eng hercegnő,¹⁸ akit a tibetiek Gyaszának 'kínai királynőnek' neveztek.¹⁹ Ennek a házasságnak köszönhetően jó ideig béke honolt a két fél között.²⁰ Azonban

¹³ LIU MAU-TSAI: Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe) I–II. Wiesbaden 1958. (továbbiakban: LMT) 59., 91., 106.

¹⁴ Zsan-kan kagán (599–608) feleségeként érkezett a Szui-udvarból 599-ben, majd annak halála (608) után a kínai császári hercegnőt, Ji-cs'engt a türk hagyományoknak megfelelően a kagán fia és utóda, Si-pi (609–619) vette feleségül (LMT 71., 90–91. passim). Si-pi halála után a hercegnő még két további türk kagán, Cs'u-lo (619–620) (LMT 133.), majd Hie-li (620–630) felesége volt (LMT 135.).

¹⁵ LMT 71.

¹⁶ Annak ellenére, hogy Tibet nem volt – a szomszédos türkökkel ellentétben – nomád birodalom, a T'ang Kína ugyanolyan politikát folytatott uralkodóival szemben, akárcsak a nomádokkal.

¹⁷ A tibeti forrásokban a-zsa néven szereplő valószínűleg mongol nyelvű népről, és Tibettel, valamint Kínával való kapcsolatairól l. GABRIELLA MOLÉ: The T'u-yü-hun from the Northern Wei to the time of the Five Dynasties. Roma 1970.

¹⁸ J. BACOT–F.W. THOMAS–C. TOUSSAINT: Documents de Touen-Houang relatifs à l'histoire du Tibet. Paris 1940. (továbbiakban: THA) 29.; vö. PAUL PELLIOT: Histoire Ancienne du Tibet. Paris 1961. 4., 83. (mivel Pelliot munkája a Kiu T'ang-su és a Szin T'ang-su Tibettel kapcsolatos részeinek a fordítása továbbiakban: KTS vagy STS).

¹⁹ Van olyan vélemény, amely szerint a kínai hercegnő nem Szrong-brcan szgam-po, hanem annak fia, a csak öt évig uralkodó Gung-szrong gung-brcan (641–646) feleségeként érkezett Tibetbe. Majd 646-ban ismét Szrong-brcan szgam-po került Tibet élére és elvette a 18 évesen meghalt fia feleségeit. L. CHRISTOPHER I. BECKWITH: The Tibetan Empire in Central Asia: A History of the Struggle for Great Power among Tibetans, Turks, Arabs, and Chinese during the Early Middle Ages. Princeton: New Jersey 1987. (továbbiakban: BECKWITH 1987.) 23.

²⁰ BECKWITH 1987. 24–26. Vö. TSEPON W.D. SHAKABPA: Tibet története. Budapest 2000. (továbbiakban: SHAKABPA 2000.) 36–38.

Szrong-brcan halála után a tibeti trónra kerülő unokája, Mang-szrong mang-brcan (650–676) a 670-es években jelentős csapásokat mért a kínai seregekre. A kínai forrásokból úgy tűnik, hogy amikor Mang-szrong mang-brcan meghalt, a tibetiek eltitkolták a halálát,²¹ és a T'ang udvar csak 679-ben²² Wen-cs'eng hercegnő követeinek köszönhetően értesült arról, hogy elhunyt a tibeti uralkodó, és arról is, hogy a trónörökös csak apja halála után látta meg a napvilágot. Feltehetően a tibetiek megakarták akadályozni, hogy a sorozatos vereségeik következtében tanácstalan kínaiak értesüljenek arról, hogy Tibet vezető nélkül maradt.²³

A Mang-szrong mang-brcan egyik utóda, a 712 és 755 között uralkodó Khri-lde gcug-brcan császár – aki idős korában Meszakcom 'öreg Szőrös' melléknevet kapta bozontos külseje miatt – mindössze hétévesen került Tibet élére. Nagyanyja²⁴ kérte meg számára a Kínai Birodalom egyik hercegnőjének a kezét.²⁵ A császár maga kísérte el a Tibetbe vezető út egy szakaszán 710-ben Kin-cs'eng hercegnőt,²⁶ akit annak reményében adott feleségül a tibeti uralkodóhoz, hogy a két ország közötti feszültég enyhül, és megszűnnek a határ menti hadakozások. Kin-cs'eng – akinek áldozathozatalát maga a császár is elismerte, és egy várost nevezett el róla²⁷ – nem érezte jól magát a tibeti udvarban, mert boldogtalan volt az idős házastársa miatt. Emiatt 723/724-ben komoly diplomáciai levelezést folytatva megpróbálta rávenni a szomszédos kasmíri fejedelmet, hogy fogadja be országába. Végül a zabulisztáni uralkodó levélben tájékoztatta a kínai császárt a hercegnő szándékáról.²⁸ Ezután pedig gyakorlatilag ugyanaz történt, mint a korábban említett wu-szunokhoz küldött Han hercegnő esetében. A császár levelet írt Kin-cs'engnek, és arra kérte, hogy hazája és saját érde-

²¹ THA 34.

²² Mindkét T'ang évkönyv 679-re helyezi a tibeti uralkodó halálát (KTS 9., STS 89.). Feltehetően azért, mert ekkor érkezik meg a kínai udvarba Wen-cs'eng hercegnő küldötte követség. Beckwith szerint ekkor, azaz 679-ben már nem-hivatalosan tudtak a tibeti uralkodó haláláról, a követség célja a formális értesítés volt (BECKWITH 1987. 43.).

²³ SHAKABPA 2000. 41.; PAN 1999. 87.

²⁴ A nagymama, akit a kínai források katunnak neveznek, feltehetően a türk birodalmat újrászervező Elteris kagán (682–691) lánya lehetett. L. URAY GÉZA: *The Annals of the 'A-ža principality. The Problems of Chronology and Genre of the Stein Document*, Tun-huang, vol. 69, fol. 84. In: *Proceedings of the Csoma de Kőrös. Memorial Symposium*. Ed. by L. Ligeti, Budapest 1978. 541–578., 552.

²⁵ Azzal kapcsolatban, hogy valójában ki is vette feleségül a kínai hercegnőt, itt is eltérnek a vélemények. Egyesek szerint a fent említett Khri-lde gcug-brcan (SHAKABPA 2000. 41–42.; HOFFMAN 2001. 64.), mások szerint éppen az előbbi érdekében megbuktatott Lha (704–705) felesége lett (BECKWITH 1987. 70.), és egy harmadik nézet szerint pedig Khri-lde gcug-brcan követő Khri-szrong lde-brcan (755–797) házastársa volt (RICHARDSON 1998. 211.).

²⁶ KTS 13–14.; STS 95–96. Természetesen, mint a forrásból is kiderül Kin-cs'eng nem volt született császári hercegnő. Még a házasságról folytatott tárgyalások során a kínai uralkodó ruházta fel császári hercegnő címmel és privilégiumokkal. Vö. HUGH RICHARDSON: *Two Chinese Princesses in Tibet Mun-sheng Kong-co and Kim-sheng Kong-co*. In: *HUGH RICHARDSON: High Peaks, Pure Earth. Collected writings on Tibetan History and Culture*. Ed. with an Introduction by M. Aris. London 1998. 206–215., 211.

²⁷ KTS 14–15., STS 95–96.

²⁸ EDUARD CHAVANNES: *Documents sur les Tou-kiue occidentaux*. Paris 1903. 205–206.

kében igyekezzen megtalálni helyét a tibeti udvarban.²⁹ A hercegnő nemcsak engedelmeskedett a császári utasításnak, de a kínai forrásokból tudjuk, hogy egy jegyzéket is küldött a kínai császárnak, amelyben megmagyarázza a Tibetben uralkodó helyzetet, és megindokolja, hogy miért van szükség minkét oldalon a békekötésre.³⁰

A diplomáciai és hírszerző szerepük mellett ezek a hölgyek természetesen túszok is voltak saját férjeik udvarában. Vagyis gyakorlatilag a két fél közötti békét biztosították. Túsz mivoltának következtében egy ilyen feleség élete állandó veszélyben volt, hiszen a két fél közötti viszony megromlásakor könnyen feláldozhatták.³¹

Az Északi Csou-dinasztiából (557–581) származó, eredetileg K'ien-kin 'Ezer arany' nevű hercegnő Taszpar türk kagán (572–581) feleségeként érkezett a Keleti-Türk Kaganátusba 580-ban.³² Egy évvel később a katun nemcsak megözvegyült, de családja, a Csou-dinasztia is elvesztette hatalmát. Hogy életét mentse, hiszen így a türkök számára már nem volt fontos, 584-ben a gúnyos Ta-ji 'Nagyobb Igazság' néven befogadtatta magát a Szui-dinasztiába (581–618).³³ Ugyanakkor K'ien-kin történetével kezdődik el az a gyakorlat, amely szerint a türkök, akik a gyakran házassági kapcsolatokkal kötődtek a bukott dinasztiához, kihasználva az uralkodóház cseréjével járó zavaros helyzetet Kínában, az előző ház legitimitásának védelmében léptek fel.³⁴

Amúgy a hercegnő – aki első férje halála után a türkök között élő levirátus hagyományának megfelelően még két kagán felesége lett – életének 581 utáni részében gyakorlatilag mindent megtett annak érdekében, hogy a türkök segítségével bosszút álljon a családja uralmának véget vető és az őt befogadó Szui-házon.³⁵ Így 593-ban összeesküvést szervezett a Szui-ház ellen, de terve kudarcot vallott.³⁶ A

²⁹ SHAKABPA 2000. 42.; PAN 1999. 87.

³⁰ KTS 19.; STS 97.; PAN 1999. 87. Egyes kutatók az évszám nélküli információt 721 körülre datálják (RICHARDSON 1998. 211.).

³¹ Kína a túszküldés intézményét Kr.e. 720 és 1645 között különböző időszakokban eltérő intenzitással alkalmazta. Ennek az intézménynek két fő típusát, így a cseretúszságot – ami két csoport közötti baráti kapcsolatokat biztosította –, valamint az egyoldalú túszküldést különíthetjük el. Ez utóbbit még két típusra lehet bontani: az egyik ilyen, mikor a harcban álló felek egyike fegyverszünet vagy megadás esetén küld túszot. Békés időszakban az erősebb fél a gyengébbtől kér túszokat, hogy azok lojalitását biztosítsa. A másik eset mikor az uralkodó saját embereitől szed túszokat, hogy azok hűségét biztosítsa. Köztudott, hogy az első típusnál a túszok általában az uralkodócsaládból származó hercegek voltak. Női és gyermek túszokról csak az ún. „belső túszok” esetében van tudomásunk, akkor ugyanis a család volt az adott egyén hűségének jótállója l. LIEN-SHENG YANG: Hostages in Chinese History. In: *Harvard Journal of Asiatic Studies*. Vol. 15 No. 3/4. (1952) 507–521. Tehát gyakorlatilag a klasszikus túszküldés intézményébe nem fér be teljes mértékig a K'ien-kin története, de mivel a béke zálogaként érkezett ő is, akárcsak a többi hercegnő is a nomád uralkodókhoz, ahonnan nem távozhattak szabadon, mégiscsak túszként éltek férjcek ordujaiban.

³² LMT 14., 16.

³³ LMT 53., 101. Vö. PAN 1997. 102.

³⁴ DOBROVITS MIHÁLY: Égi kagánok eltűnt birodalma. A türk nép és a türk birodalmak története. PhD-disszertáció (MS). Szeged.

³⁵ Így 582-ben második férjét, Nivart (581–587) rávette, hogy hadjáratot vezessen a Szui-dinasztia ellen (LMT 44–45.).

³⁶ Ugyanakkor kiderült, hogy van egy szogd szeretője is (LMT 56–57. vö. LMT 86., LMT 102.).

kínai diplomaták közvetítette császári nyomásra ekkor férje, Tu-lan kagán (588/9–599) sátorában megölette a hercegnőt.³⁷ Természetesen a kagán ezután ismét a kínai udvarhoz folyamodott, most már született Szui-hercegnőért.

Az előző szemponttal, mint Ta-ji hercegnő esete is bizonyítja, szorosán összefügghet a politikai-hatalmi életben játszott szerepük is. K'ien-kin, azaz Ta-ji hercegnő története kapcsán a kínai forrásokból kiderül, hogy a katun komoly befolyással bírt a türkök között is. Egyrészt második férje, Nivar halála után megakadályozta, hogy annak fia, a későbbi Tu-lan legyen a kagán. Mivel az általa támogatott türk uralkodó rövidesen meghalt, így mégis Tu-lan (589–599) került a türkök élére. Őt is befolyásolni tudta, ugyanis mikor 593-ban elhittették a Ta-jival, hogy a Csou-dinasztiához hű erők lázadást készítenek elő a Szui ellen, a kagán – feltehetően felesége befolyására – nem küldött adót a kínai udvarba, és betörésekkel zaklatta a határvidéket.³⁸ Ugyanakkor a kínai évkönyveknek köszönhetően arról is vannak információink, hogy a katun a keleti türkökkel harcban álló nyugati türkök kagánjával, Ni-livel is megpróbált szövetségre lépni. Hogy mesterkedései miatt mennyire veszélyesnek tartotta a hercegnőt a kínai udvar, az is jól illusztrálja, hogy Tu-lannak az északi területeken uralkodó vetélytársa, a szintén keleti türk Zsan-kan azzal a feltétellel kapott Szui-házbeli hercegnőt, ha segít Ta-ji eltávolításában.³⁹

A császári udvart férje támadásáról értesítő, korábban már említett Ji-cs'eng története szintén jól ábrázolja a kínai hercegnők politikai irányító szerepét is. Ugyanis miután családja, a Szui-dinasztia 618-ban megbukott, K'ien-kinhez hasonlóan Ji-cs'eng is türk katunként minden nomádok közötti befolyását arra használta fel, hogy helyreállítsa családja hatalmát.

Végül rátérve a kínai hercegnők kultúraközvetítő szerepére, viszonylag jól ismert, hogy ezek a hölgyek egész udvartartással költöztek férjeik udvarába, ahol általában első feleségek lettek, és meghatározták a nomád uralkodóház kultúráját. Férjeik ordujaiban megismertették új hazájuk népét „a kínai életmóddal, szokásokkal, kultúrával és Kína pompájával”. Vagyis a kínaiak nem csak ajándékokkal, hivatali címekkel, a császári hierarchiába beilleszthető ranggal igyekeztek megnyerni a nomádokat, hanem házassági kapcsolatokkal is próbálták a szomszédos „barbár” népek vezetőit szövetségeseiké tenni, és ami a legfontosabb: sinizálni.⁴⁰ És hogy a kínaiak felismerték a dinasztikus kapcsolatokban rejlő sinizációs eszközöket, azt a kínai történetírás atyjának tekintett Sze-ma Kien híres munkájában a 'Történeti feljegyzések'-ben szereplő történet bizonyítja legjobban. A forrásunk szerint az első Han-császár, Kao (Kr.e. 202–195) uralkodása idején került sor az első *ho-c'in* szerződés megkötésére. Kr.e. 198-ban Kao császár egyik tanácsadója, Liu King azt javasolta az uralkodónak, hogy adja Mao-tunhoz (Kr.e. 209–174), a hiung-nu *san-jühöz*

³⁷ LMT 85–86.

³⁸ LMT 56.

³⁹ LMT 57. Egyébként Zsan-kan második feleségként érkezett a türkökhöz a Szui-házbeli Ji-cs'eng hercegnő.

⁴⁰ JAQUES GERNET: A kínai civilizáció története. Budapest 2001. 118.

saját lányát.⁴¹ Ugyanis a császár lánya valószínű, hogy első feleség lesz, és ha ebből a házasságból fiú születik, akkor ő lesz a trónörökös, és természetesen a császár tanítómestereket küldhet hozzá, akik a kínai szokásoknak megfelelően nevelik fel a gyermeket. Míg Mao-tun él, addig a császár vejeként áll a hiung-nuk élén, majd halála után a császár unokája lesz a *san-jü*. „Arról pedig ki hallott, hogy egy fiúunoka a nagyapját egyenlőként kezelte volna?” Ha ez megvalósul, akkor a császár harc nélkül eléri, hogy a hiung-nuk fokozatosan kínai alattvalókká váljanak.⁴²

A kínai hercegnők ún. kulturális missziójára számos adat van. Ezek közül csak a két – már említett – Tibetbe érkező hercegnővel kapcsolatos történetre utalok. Róluk a hagyomány úgy tartja, hogy nemcsak selyemmel, porcelánnal, bútorokkal, könyvekkel és zeneszerszámokkal érkeztek Tibetbe,⁴³ hanem számos technikai eszközt és vívmányt, valamint azokat ismerő szakembereket is vittek magukkal, így jelentősen hozzájárultak a földművelés, a fémművesség, a selyemkészítés, az építkezés, valamint a papír és tinta készítésének fejlődéséhez.⁴⁴ Ugyanakkor az uralkodó nepáli felesége mellett Wen-cs'engnek tulajdonítják a buddhizmus megjelenését Tibetben, ugyanis a tibeti hagyomány szerint új hazájába magával vitt egy Buddha-szobrot, amelynek templomot is építtetett.⁴⁵ De az ő kedvéért férje nemcsak palotát építtetett, de ekkor emeltette kínai mintára a fallal körülvett várost, Lhászát. És ugyanebben az időben állították fel a szintén kínai mintát követő kancelláriát és központosították az

⁴¹ Ebben a császárt azonban a felesége, az ambiciózus Lü császárné (Kr.e. 187–180) – aki a császár halála után a hatalmat fia helyett gyakorolta – megakadályozta. Így a császár kiválasztott egy másik családból származó lányt, akit „idősebb lányának nevezett” és elküldte a *san-jünek* Liu King társaságában, aki békét kötött a császár nevében Mao-tunnal. L. SIMA QIAN: *Records of the Grand Historian. Han Dynasty I*. Trans. by B. Watson. Revised edition. Hon Kong – New York 1993. (továbbiakban: SIMA QIAN) 238–239.; vö. DE GROOT 2006. 110–111.

⁴² SIMA QIAN 238–239.

⁴³ Így a későbbi tibeti hagyomány szerint az első orvosi könyveket Wen-cs'eng vitte magával. De Kin-cs'eng hercegnővel is érkeztek orvosi és matematikai könyvek. L. CHRISTOPHER I. BECKWITH: *The Introduction of Greek Medicine into Tibet in the Seventh and Eighth Centuries*. In: *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 99 (1979) No. 2. (továbbiakban: BECKWITH 1979.) 297–313., a vonatkozó részek 297–299., 304., 310., 312. A T'ang-évkönyvek nem beszélnek a könyvekről.

⁴⁴ KTS 5., STS 83–84. Ugyanis a kínai pompától lenyűgözött Szrong-brcan szgam-po felesége kérésére nemcsak gyapjúruháit cserélte le selyemből készültre, de selyemhernyógubókat, szőlőpréseket, és a papír- valamint a tintakészítéshez mesterembereket is kért. A T'ang évkönyvekkel ellentétben a korabeli tibeti források nem árulnak el túl sok mindent a hercegnőről, de a későbbi tibeti szerzők különböző színes folklorisztikus elemekkel tele legendát szöttek Wen-cs'eng köré (RICHARDSON 1998. 209.). A Szin T'ang su szerint Kin-cs'eng hercegnő a brokát és selyem mellett komédiásokat és kézműveseket vitt magával (STS 96.). Egy kissé más fordításban különféle tehetséges mesteremberek és zenészek kísérték el a fiatal Kin-cs'enget (BECKWITH 1979. 312.).

⁴⁵ Valójában a buddhizmus csak a 8. században hódított teret Tibetben. Ugyanakkor sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy a vallás terjesztésében nem a 12–13 évesen férje országába érkezett Wen-ch'eng, hanem inkább a 16 évesen vagy annál valamivel idősebben férjhez menő Kin-cs'eng vett részt (RICHARDSON 1998. 212–214.).

állami közigazgatást.⁴⁶ Ugyanakkor számos fiataalt küld a kínai udvarba tanulni, és hozzá is érkeztek kínai tudósok, hogy a tibeti uralkodó nevében leveleket írjanak a kínai császárnak. A kínai hercegnők kulturális befolyását egy Wen-cs'enggel kapcsolatos történet is alátámasztja. A kínai források szerint a hercegnő arra kérte férjét, vegye rá népét arra, hogy hagyjanak fel arcuk vörösre festésével.⁴⁷

Közismert, hogy a kínai filozófiában és nevelésben évszázadokig fontos szerepet töltött be az etikai tanítás. Míg más kultúrákban istennők, a Szent Szűz vagy különböző női szentek a női moralitás ideáljai, addig a kínai kultúrában ezek a valós történelemben élő „engedelmes lányok” töltik be ugyanazt a szerepet. Így az előbb említett hercegnők közül néhányat ilyen tekintetben is nagyra értékelnek a kínai források, és hangsúlyozzák politikai és kulturális jelentőségüket.

Az ilyen dinasztikus kapcsolatot mind a kínai mind pedig a nomád fél igyekezett politikai-hatalmi és gazdasági szempontból kihasználni. Mint már korábban szó esett róla, a kínaiak általában ezeket az ún. „nagykövet mennyasszonyokat” hátaik védelme érdekében küldték a nomád uralkodókhoz. Természetesen a nomádok is politikai-hatalmi szempontból választottak maguknak feleséget, mint a fenti példákából is nyilvánvaló. Vagyis a kínai hercegnő feleségeknek köszönhetően a nomádoknak is előnyeik származtak.

Elsőként ilyen a korábban már említett szempont, és pedig, hogy ezek a hercegnők státuszszimbólumnak számítottak a nomád udvarokban, ennek következtében már a legkorábbi nomád-kínai kapcsolatok egyik meghatározó elemei voltak. A Kr. e. 200-ban kötött első ismert *ho-c'in* szerződésben már szerepelt, hogy a hiungnu *san-ju* Han-hercegnőt kap feleségül.⁴⁸ Gyakorlatilag az ekkor megkötött békét ezzel a házassággal pecsételték meg. Ez az első Távol-Keletről ismert nemzetközi szerződés, amelyet két kölcsönösen egyenlőnek elismert hatalmi szervezet kötött egymással, és amit a következő ezer évben mértékadó mintának tekintettek a Kínai Birodalom vezetői.⁴⁹ És a különböző nomád birodalmak vezetői hasonlóan kínai hercegnő feleséget igyekeztek kérni a kínaiaktól. Erre a legjobb példa a már ismertetett tibeti uralkodó, Szrong-brcan szgam-po története, aki értesülve arról, hogy mind a türkök, mind a tu-ju-hunok vezetője kínai hercegnőt kapott feleségül követség, majd harc útján vette rá a T'ang-udvart a házasságkötésre.⁵⁰

A második pedig a mindegyik hercegnővel érkező tekintélyes hozomány, amit a Jagchid és Symons szerzőpáros hangsúlyoz, vagyis a nomádok a kínai hercegnőket ugyanabból az okból kérték, mint a határ menti piacok működtetését vagy az évi adót. Gyakorlatilag így kívántak hozzá jutni a kínai kényelmi javakhoz.

⁴⁶ A város neve kezdetben Ra-szá 'fallal körülvett terület' volt, később nevezték át Lhászának 'Is-tenek földjének'. HELMUT HOFFMAN: A tibeti műveltség kézikönyve. Budapest 2001. (továbbiakban: HOFFMANN 2001.) 63.

⁴⁷ KTS 5., STS 83–84. A tibetiek egyik elnevezése „vörös arcúak” volt (HOFFMANN 2001. 61.).

⁴⁸ SIMA QIAN 238–239.; vö. DE GROOT 2006. 111. L. még a 41 lj.

⁴⁹ WOLFRAM EBERHARD: A History of China. London 1967. 77.

⁵⁰ BECKWITH 1987. 22.

Ugyanis a dinasztikus kapcsolatok hozományt és házassági ajándékot jelentettek, és természetesen fontos szoros kapcsolatot a földműves udvarokkal. Ez pedig könnyebben lehetővé tette a nomádoknak a kínai javakhoz való hozzájutást, mint a portyázások. Ezért általában a házassági kapcsolatok voltak a legelső javaslatok a nomádok részéről a Kínával való kapcsolatuk normalizálása érdekében.⁵¹ Vagyis, ha egy nomád hatalom felemelkedett, akkor egyik első diplomáciai lépése Kína irányában a dinasztikus házasságkötésre irányult. Legtöbb esetben azzal is tisztában voltak, hogy nem igazi császári hercegnőket küldenek feleségként, de elfogadták annak érdekében, hogy rendezzék kapcsolataikat a császári udvarral, valamint a mennyaszszonnyal járó ajándékokért és azokért az előnyökért, amik a házasságból eredtek.

A harmadik előny a nomádok szempontjából, tulajdonképpen összhangban van a kínaiak sinizációs törekvéseivel, vagyis a kínai hercegnővel érkező kínai civilizációs vívmányok is eljutottak a nomád udvarokba.⁵² Így a kínai származású katunoknak és kíséretüknek köszönhetően nemcsak a kínai civilizáció luxus-javaihoz (selyemhez és borhoz) jutottak hozzá, hanem megjelentek a kínai adminisztráció és civilizáció elemei is a nomádoknál. De fontos hangsúlyozni azt is, hogy a nomádok felismerték annak veszélyét, hogy ha túl közel kerülnek a kínai civilizációhoz, beolvadnak. Erre a legjobb példa a Bilge kagán és Kő Tegin feliratán szereplő néhány sor: „Az Ötüken fennsíknál egyáltalán nem volt jobb [hely számunkra] ... Az aranyat, ezüstöt, selymet és kelmét korlátlan módon adó tabgacs [kínai –K.Sz.] nép szava édes, kincse puha volt. Édes szóval, puha kincssel csábították az idegen (tkp. távoli) népet, s ekként [magukhoz] közelítvé tették azt. Miután [pedig ezek] a közelükbe telepedtek le, rossz gondolatokat kezdtek táplálni. ... [De te,] édes szóval, puha kincssel elcsábított nagyszámú türk nép elpusztult! ... Ottani [teljes] pusztulásodat ekként tervelték ki [jósolták meg] a gonosz emberek: „Ha a [tabgacs nép] messze van [tőled] hitvány kincset ad, ha közel van [hozzád] jó kincset ad” – ilyen tanácsot adtak (állítólag). Tudatlan (tkp. tudást nem ismerő) emberek ezt a beszédet megfogadva, a [a tabgacs nép] közelébe mentek, [és] sokan meghaltak ott!”⁵³

A negyedik, és talán a legfontosabb, hogy kínai, gyakran a császári házból származó feleségeiknek köszönhetően a nomádok is beleláthattak és beleavatkozhattak a kínai udvar politikájába. Míg korábban, a Han-dinasztia uralkodása idején a kínaiak igyekeztek a nomádokat felhasználni a belső intrikáikban, addig a VI–VIII. századra ez megváltozott. Ekkor már a türkök, majd az ujugrok maguk döntötték el,

⁵¹ JAGCHID–SYMONS 1989. 141.

⁵² Ugyanis eltérő korszakokban különböző dolgok kivételét, eladását tiltotta a császári udvar. Így az egyik legismertebb tiltott „cikk” a fegyver, ill. annak alapanyaga, a vas volt. L. DENIS SINOR: The Inner Asian warriors. In: *Journal of American Oriental Society* 101. (1981) 133–144., 142. Ismerünk olyan történetet is, mikor a császártól könyveket kér a tibeti uralkodó, ill. felesége, azonban egyik császári miniszter azt tanácsolja, hogy ne teljesítse, mert a könyvekből olyan információkat szerezhetnek a tibetiek, amelyeket a kínaiak ellen fordíthatnak (JAGCHID–SYMONS 1987. 175.; vö. KTS 21.).

⁵³ BERTA ÁRPÁD: Szavaimat jól halljátok... A türk és ujugur rovásírásos emlékek kritikai kiadása. Szeged 2004. 190–191.

hogy kit támogatnak ezekben a kínai belháborúkban. Így például Taszpar türk kagán (572–581) felismerve, hogy csak előnye származhat abból, ha az Északi Csou (557–581) és az Északi C’i (550–577) közötti viszály fennmarad, 577-ben – elfordulva előbbi szövetségeseitől, az Északi Csou-dinasztiától – korábbi ellenfelét, az Északi C’it akarta segíteni. Azonban, mire fegyveresen közbeavatkozhatott volna, az Északi Csou győzedelmeskedett. Ezután Taszpar az Északi C’i-dinasztia egyik hozzá menekülő tagja miatt, akit kinevezett az Északi C’i császáranak, támadta az Északi Csout. Majd mikor a politikai körülmények úgy hozták, a korábban támogatott Északi C’i-beli herceget átadta az Északi Csounak cserébe K’ien-kin hercegnőért.⁵⁴ A hercegnővel – mint már volt szó róla – pedig kezdetét veszi az a gyakorlat, amely szerint a nomádok kihasználva a dinasztiaaváltással együtt járó zavaros időszakokat, gyakran léptek fel a bukott uralkodócsalád védelmezőjeként.⁵⁵

Végül érdemes figyelembe venni, hogy a kínai hercegnők kíséretében levő személyek közül többen is jelentős szerepet tölthettek be a nomád birodalmakban. Így a hiung-nu birodalmat alapító Mao-tunnak a fia, Lao-sang (Kr.e. 174–160) mikor Han-hercegnőt kapott feleségül, annak kíséretében volt egy Csung-han Jüe nevű eunuch, aki csak a Han-császár kényszerítésére volt hajlandó a *san-jühöz* elmenni. Ezért bosszúból a hiung-nu uralkodó szolgálatába állt, és a kínai adminisztráció számos elemére, így például a lakosság és az állatállomány megszámlálására is megtanította a hiung-nukat. Emellett természetesen folyamatosan uszította a *san-jüt* „hogy ragadjon meg minden alkalmat arra, hogy ártson a Han-dinasztiának”.⁵⁶ De a már említett Feng Liao, aki megtanulva a nomádok nyelvét a kínai hercegnő és a wu-szun uralkodó leszármazottainak tanácsadója lett. Vagyis a nomád birodalmak vezetői a kínai származású feleségeiknek, illetve azok kíséretében levőknek köszönhetően nemcsak megismerték és átvették a birodalmi adminisztráció egyes elemeit, de beleláltak a kínai politikába, és gyakran be is avatkoztak abba.

Amint korábbi munkáimban is rámutattam, természetesen a dinasztikus házasságok előzményei és következményei az eurázsiai steppe nyugati területein is jól ismertek. Itt a kínaiakhoz hasonlóan a dél-orosz steppe vidék nomád népeivel kötnek dinasztikus házasságokat a térség hatalmi szervezetei. De ezek a keresztény hatalmak és a nomádok közötti házassági kapcsolatok – kevés kivételtől eltekintve – egyoldalúak, vagyis forrásaink csak a nomádok lányainak a keresztény uralkodókhoz vagy azok fiaikhoz való férjhezmeneteléről tudósítanak.⁵⁷

⁵⁴ LMT 10–19., 32–33.

⁵⁵ JAGCHID–SYMONS 1989. 68–70.

⁵⁶ DE GROOT 2005. 125–127.

⁵⁷ A nomádok dinasztikus kapcsolatai. Elhangzott: *IV. Medieviztikai PhD-konferencia* (2005. június 9–10.); *Dynastic Relations between Cumans and Neighbouring States*. Elhangzott: *The 9th Conference on Central Asia. (The European Society for Central Asian Studies – ESCAS)* (2005. szept. 12–14., Krakkó – megjelenőben); *Alanian Women in the Neighbouring Foreign Courts in the 11–12th centuries*. Elhangzott: *MeN II. Second International Conference on the Medieval History of the Eurasian Steppe* (2007. máj. 24–26., Jászberény – megjelenőben).